

ПЕДАГОГІЧНА ТА ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.9

DOI <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2022.1.15>

Бєлякова С. М.

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту, практичної психології
та інклюзивної освіти
Університету Григорія Сковороди в Переяславі*

Бочаріна Н. А.

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту, практичної психології
та інклюзивної освіти
Університету Григорія Сковороди в Переяславі*

Стеценко А. І.

*кандидат психологічних наук, старший викладач,
доцент кафедри менеджменту, практичної психології
та інклюзивної освіти
Університету Григорія Сковороди в Переяславі*

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ДОРОСЛИХ

EMPIRICAL STUDY OF FEATURES OF ADULTS' VALUE ORIENTATIONS

Стаття висвітлює результати дослідження особливостей ціннісних орієнтацій дорослих, які спрямовують і корегують процес цілепокладання людини, створюючи основу для вибору з наявних альтернатив цілей і засобів, для порядку переваг відбору і оцінки цих альтернатив, визначаючи «межі дії», тобто не тільки регулюють, але й спрямовують ці дії.

Розглянуто та уточнено поняття «самореалізація», яке вживається лише в сучасних дослідженнях і трактування цього поняття зазвичай вкрай розмите і досить абстрактне, отже самореалізація – це розумовий, теоретичний, когнітивний аспект діяльності, який здійснюється у внутрішньому плані дорослої людини на основі усвідомлення загальної картини світу і саморефлексії особистого життєвого плану ідеального і реального (Я-концепції).

В експериментальному дослідженні були використані наступні методики:

методика «Рівень співвідношення «цінності» і «доступності» в різних життєвих сферах» О. Фанталової; методика «Тест смисложиттєвих орієнтацій» – СЖО (Дж. Крамбо та Л. Махоліка в адаптації Д.А. Леонт'єва); методика «Діагностики самоактуалізації особистості – САМОАО» (А.В. Лазукіна в адаптації Н.Ф. Каліни).

За результатом дослідження було визначено, що загалом у респондентів ціннісно-смилова неузгодженість є більш вираженою, що пов'язано з дуже вираженою зоною внутрішньо-особистісних конфліктів у цих особистостей.

У досліджуваних високий показник за фактором «мета в житті», це дозволяє характеризувати їх як досить цілеспрямованих людей, які мають певні цілі в майбутньому, що спрямовані на тимчасову перспективу.

У той же час респонденти мають низькі показники результативності життя. 28-35 років є тільки початковою фазою для втілення життєвих планів, досягнення цілей і самореалізації.

На основі даних, отриманих в ході експериментального дослідження, можна стверджувати, що у більшості респондентів самоактуалізація розвинута за такими шкалами як аутосимпатія, контактність та креативність, що свідчить про стійку самооцінку, здібність до встановлення міцних і доброзичливих відносин з оточуючими, прагнення до творчості та бажання бути креативними.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, соціально-психологічні особливості, особистість, самореалізація, життєвий план.

The article shows the results of a study of the adults' value orientations that guide and adjust the process of human goal-setting, creating a basis for choosing from available alternatives goals and means, for the order of benefits of selection and evaluation of these alternatives, defining direct these actions.

The concept of «self-realization» is considered and clarified, which is used only in modern research and the interpretation of this concept is usually extremely vague and quite abstract, so self-realization is a mental, theoretical, cognitive aspect of adult activity based on awareness of the adult world and self-reflections of the personal life plan of the ideal and real (I-concept).

The following techniques were used in the experimental study: method «The level of the ratio of value» and «accessibility in various spheres of life» O. Fantalova; method «Test of meaningful life orientations – SJO» (J. Crambo and L. Maholik in the adaptation of DA Leontiev); method «Diagnosis of self-actualization of personality – SAMOAO» (AV Lazukina, adapted by NF Kalina).

In general, research found that respondents have a more pronounced value-semantic inconsistency, which is due to a very pronounced area of intra-personal conflicts in these individuals.

The subjects have a high rate of the «goal in life» factor, which allows us to characterize them as quite purposeful people who have certain goals in the future, aimed at the time perspective.

At the same time, respondents have low life expectancy. 28-35 years are only the initial phase for the implementation of life plans, goals and self-realization.

Based on the data obtained during the experimental study, it can be argued that most respondents developed self-actualization on such scales as autosympathy, contact and creativity, which indicates a stable self-esteem, ability to establish strong and friendly relationships with others, desire for art and desire to be creative.

Key words: value orientations, socio-psychological features, personality, self-realization, life plan.

Постановка проблеми. Проблема цінностей та ціннісних орієнтацій є одним із центральних питань більшості наук, що вивчають людину в різних аспектах. Ціннісні орієнтації виникають у людини в процесі соціальної взаємодії як неминучий і завжди унікальний продукт її психічного розвитку, як відносно стійке психічне утворення, що піддається внутрішнім коливанням і змінам. Вони неминуче накладають відбиток на всі життєві прояви людини і набувають особливого значення на підлітковому етапі становлення особистості [1].

Ціннісні орієнтації є компонентом складної структури ставлень особистості до умов її існування та діяльності, пов'язуючи в єдине ціле суспільне, групове й індивідуальне у свідомості та поведінці. Наявність сталих ціннісних орієнтацій характеризує зрілість особистості, виступає як узагальнений показник рівня духовного розвитку. Тож, дослідження ціннісних орієнтацій відіграє непересічну роль у визначенні змісту психолого-педагогічного супроводу особистості підлітка у процесі життєвого становлення, що знаходить підтвердження у незгасаючому інтересі науковців і практиків до цієї проблематики [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ціннісна тематика сьогодні у вітчизняній та зарубіжній психології є детально розробленою: сформовано понятійний апарат, запропоновано багато теорій, концепцій, моделей та класифікацій цінностей. Так, вивченню психологічних особливостей ціннісних орієнтацій і рис особистості підлітків сприяли наукові здобутки низки вчених: вікові аспекти особистісних змін (Л.І. Божович, М.Й. Боришевський, І.С. Кон, С.В. Кривцова, І.Ю. Кулагіна, А.С. Личко, Д.Б. Ельконін та ін.) [3]; ціннісні орієнтації особистості (О.Г. Асмолов, Б.С. Брагусь, Л.Ф. Бурлачук, О.В. Петровський, І.П. Маноха, О.Т. Москаленко, М. Рокіч, В.А. Роменець, В.В. Столін, В.О. Татенко, Т.М. Титаренко, О.Б. Фанталова) [4].

Метою статті є здійснення аналізу феномену ціннісних орієнтацій дорослих.

Виклад основного матеріалу. З метою емпіричного вивчення феномену ціннісних орієнтацій дорослих були використані наступні психодіагно-

стичні, методики: методика «Рівень співвідношення «цінності» і «доступності» в різних життєвих сферах» О. Фанталової, методика «Тест смисложиттєвих орієнтацій» – СЖО (Дж. Крамбо та Л. Махоліка в адаптації Д.А. Леонтьєва), методика «Діагностика самоактуалізації особистості – САМОАО» (А.В. Лазукіна, в адаптації Н.Ф. Каліни) [5].

Зокрема метою методики «Рівень співвідношення «цінності» і «доступності» в різних життєвих сферах» О. Фанталової є виявлення домінуючих ціннісних переваг і внутрішніх ціннісно-мотиваційних суперечностей особистості. Методика «Тест смисложиттєвих орієнтацій» – СЖО (Дж. Крамбо та Л. Махоліка в адаптації Д.А. Леонтьєва) дозволяє оцінити «джерело» або «суть» сенсу життя, що може бути знайдено людиною або в майбутньому (мета), або в сьогоденні (хід) або минулому (наслідок), або у всіх трьох складових життя. Методика «Діагностика самоактуалізації особистості – САМОАО» (А.В. Лазукіна, в адаптації Н.Ф. Каліни) призначена для оцінки рівня самоактуалізації особистості, якостей, що розглядаються як критерії особистісної зрілості та психологічного здоров'я людини.

Дослідження проводилося впродовж 2021 року засобами онлайн-анкетування, в соціальних мережах. Вибірку склали 50 осіб. Вік досліджуваних склав 32-35 років.

Розглянемо показники ціннісних орієнтацій дорослих за методикою «Рівень співвідношення «цінності» і «доступності» в різних життєвих сферах» О. Фанталової.

Отже, у 39,17% респондентів існують внутрішні конфлікти, тобто розрив між показниками «Цінність» і «Доступність», цінність більше доступності. Внутрішні вакууми, тобто доступність поняття більше його цінності спостерігається у 28,83% досліджуваних.

Відмінностей у зоні внутрішніх вакуумів виявлено незначні. Нейтральна зона цінностей (32,0%) є вагомо більшою ніж зона вакуумів (28,83%).

Загалом у дорослих ціннісно-сміслова неузгодженість є більш вираженою, що пов'язано з дуже вираженою зоною внутрішньо-особистісних кон-

Таблиця 1

Індивідуальні значення зон внутрішніх конфліктів, внутрішніх вакуумів та нейтральних зон (за методикою «Рівень співвідношення «цінності» і «доступності» в різних життєвих сферах» О. Фанталової.) n=50

Абсолютні значення			Відносні значення		
Кількість внутрішніх конфліктів	Кількість внутрішніх вакуумів	Кількість нейтральних зон	Внутрішні конфлікти	Внутрішні вакууми	Нейтральна зона
235	173	192	39,17%	28,83%	32,00%

фліктів у даної групи людей. Тобто цінність більше доступності за будь-яким поняттям.

Отже, у 52% дорослих визначено низькі та у 18% досліджуваних середні значення ціннісно-мотиваційної дисоціації, 30% мають високі значення, що свідчить про незадоволеність поточною життєвою ситуацією, блокадою основних потреб, внутрішнім дискомфортом, внутрішньою конфліктністю, а також про рівень самореалізації, внутрішньої ідентичності, інтегрованості, гармонії.

При оцінці результатів за методикою «Тест смисложиттєвих орієнтацій» – СЖО (Дж. Крамбо та Л. Махоліка в адаптації Д.А. Леонтєва) використано максимальні та мінімальні значення, які можна одержати за окремими факторами (табл. 3).

Результати дослідження отримані за методикою «Смисложиттєві орієнтації» (методика СЖО) Д. А. Леонтєва представлені в таблиці 4. У таблиці містяться твердження, вагомість яких досліджувані оцінювали за 7-бальною шкалою. Твердження відображують ту або іншу сферу внутрішнього світу особистості та сферу активності (буття), у якій реалізується ціннісно-смилова орієнтація.

Розглянемо отримані значення за кожним фактором.

1. «Мета в житті». У досліджуваних спостерігається середній показник за даним фактором – 72%. Це дозволяє характеризувати їх як не досить цілеспрямованих людей, які мають певні цілі в майбутньому, що надають життю спрямованість і тимчасову перспективу.

Дані результати є природними для досліджуваного віку й обумовлені віковими особливостями досліджуваних обох груп: для вікового етапу 28-35 років характерним є середній ступінь спрямованості у майбутнє, тенденція будувати плани та ставити свої вимоги.

2. «Процес життя» або інтерес й емоційна насиченість життя. Зміст цієї шкали збігається з відомою теорією про те, що єдиний сенс життя полягає в тому, щоб жити. Середній показник досліджуваних за даною шкалою – 56,%. Цей показник говорить про те, чи сприймають досліджувані сам процес свого життя як не дуже цікаве, емоційно насичене і наповнене змістом. Низькі бали за цією шкалою – ознака незадоволеності своїм життям у сьогодні.

3. «Результативність життя, або задоволеність самореалізацією». Досліджувані мають низькі показники результативності життя, тобто більша частина незадоволена результатом прожитого відрізка життя – 52%.

Досліджувані 48% мають середні показники відчуття продуктивності й свідомості пройденого життєвого шляху.

Середнє значення даного фактору можна легко пояснити: 28-35 років є тільки початковою фазою для здійснення життєвих планів, досягнення цілей і самореалізації. Тому, деяким дорослим людям властива незадоволеність досягнутим, спрямованість до яких-небудь цілей. При цьому самореалізація і перетворення життєвих планів локалізуються у майбутньому. Високий показник за даною шкалою був би

Таблиця 2

Показник неузгодженості «Цінність-Доступність» в мотиваційно-особистісної сфері (за методикою «Рівень співвідношення «цінності» і «доступності» в різних життєвих сферах» О. Фанталової.) n=50

Абсолютні значення			Відносні значення		
Низький рівень дезінтеграції	Середній рівень дезінтеграції	Високий рівень дезінтеграції	Низький рівень дезінтеграції	Середній рівень дезінтеграції	Високий рівень дезінтеграції
26	9	15	52%	18%	30%

Таблиця 3

Нормативні значення смисложиттєвих орієнтацій (за методикою «Тест смисложиттєвих орієнтацій» – СЖО (Дж. Крамбо та Л. Махоліка в адаптації Д.А. Леонтєва) (у балах) n=50

№	Смисложиттєві орієнтації	Значення		Інтервальна одиниця	Значення		
		min	max		Низькі	Середні	Високі
1	Мета життя	6	42	12	6-18	18-30	30-42
2	Процес життя	6	42	12	6-18	18-30	30-42
3	Результативність життя	5	35	10	5-15	15-25	25-35
4	Локус контролю – Я	4	28	8	4-12	12-20	20-28
5	Локус контролю – життя	6	42	12	6-18	18-30	30-42
6	Загальний показник ОЖ	20	140	40	20-60	60-120	120-140

Таблиця 4

Показник «мети життя» досліджуваних (за методикою «Тест смисложиттєвих орієнтацій» – СЖО (Дж. Крамбо та Л. Махоліка в адаптації Д.А. Леонтєва) n=50

Експериментальна група	Кількість			%		
	Низькі (6-18)	Середні (18-30)	Високі (30-42)	Низькі (6-18)	Середні (18-30)	Високі (30-42)
	7	18	0	28	72	0

Таблиця 5

Показники «процесу життя» (за методикою «Тест смисложиттєвих орієнтацій» – СЖО
(Дж. Крамбо та Л. Махоліка в адаптації Д.А. Леонтьєва) n=50

Експериментальна група	Кількість			%		
	Низькі (6-18)	Середні (18-30)	Високі (30-42)	Низькі (6-18)	Середні (18-30)	Високі (30-42)
	11	14	0	44,0	56,0	0

Таблиця 6

Показники «результативності життя» (за методикою «Тест смисложиттєвих орієнтацій» – СЖО
(Дж. Крамбо та Л. Махоліка в адаптації Д.А. Леонтьєва) n=50

Експериментальна група	Кількість			%		
	Низькі (5-15)	Середні (15-25)	Високі (25-35)	Низькі (5-15)	Середні (15-25)	Високі (25-35)
	13	12	0	52	48	0

Таблиця 7

Показники процесу «Локус контролю – Я» (за методикою «Тест смисложиттєвих орієнтацій» – СЖО
(Дж. Крамбо та Л. Махоліка в адаптації Д.А. Леонтьєва) n=50

Експериментальна група	Кількість			%		
	Низькі (6-18)	Середні (18-30)	Високі (30-42)	Низькі (6-18)	Середні (18-30)	Високі (30-42)
	12	13	0	45.0	55.0	0

Таблиця 8

Показники процесу «Локус контролю – життя» (за методикою «Тест смисложиттєвих орієнтацій» – СЖО (Дж. Крамбо та Л. Махоліка в адаптації Д.А. Леонтьєва) n=50

Експериментальна група	Кількість			%		
	Низькі (6-18)	Середні (18-30)	Високі (30-42)	Низькі (6-18)	Середні (18-30)	Високі (30-42)
	16	7	0	64.0	36.0	0

більше характерним для зрілої особистості, що вже самореалізувалася.

4. «Локус контролю» – Я (Я – господар життя). В даній групі наявні середні бали, що відповідають уявленню про себе як про відносно сильну особистість, що володіє достатньою волею вибору, щоб побудувати своє життя у відповідності зі своїми цілями й завданнями й поданнями про її зміст.

5. «Локус контролю» – життя або керованість життя. Досліджувані ег мають середні показники – 36,%. При високих балах – переконання в тім, що людині дано контролювати своє життя, вільно приймати рішення й втілювати їх у життя. Низькі бали – фаталізм, переконаність у тім, що життя людини не підвласне свідомому контролю, що воля ілюзорна, і безглуздо що-небудь загадувати на майбутнє.

Розглянемо результати, отримані за методикою «Діагностика самоактуалізації особистості – САМОАО» (А.В. Лазукіна, в адаптації Н.Ф. Каліні).

Проведемо кількісний та якісний аналіз. Слід зазначити, що середні показники по всіх шкалах відносно рівні, не спостерігається значних стрибків розвитку певних проявів самоактуалізації вибірки серед респондентів, проте шкала «Погляд на природу людини» (табл. 9) має дещо занижені показники, порівняно з іншими. Тобто, досліджуваним

властиво оцінювати оточуючих дещо з ворожої, підозрілої позиції. Їм важко встановлювати довірливі, гармонійні стосунки з людьми. Це може бути наслідком соціальної активності людей. Для того, щоб досягти мети, людині необхідно ретельно підбирати союзників та бути більш пильним до «новачків».

Щодо якісного аналізу, то можна побачити, що більша частина досліджуваних мають показники середні. Високий рівень досліджується за показниками шкали орієнтації у часі, погляду на природу людини, креативності.

Шкала «Орієнтації в часі» показує, наскільки людина живе сьогоднішнім, не відкладаючи своє життя на «потім» і не намагаючись знайти притулок у минулому. У досліджуваних вона проявляється у 80% – це високий результат, якій характерний для осіб, що добре розуміють екзистенціальну цінність життя «тут і тепер», здатних насолоджуватися актуальним моментом, не порівнюючи його з минулими радощами і не знецінюючи передчуттям прийдешніх успіхів.

Шкала «Цінностей». Високий бал (100%) за цією шкалою свідчить, що досліджувані розділяють цінності, притаманні самоактуалізованим особам, – такі, як істина, добро, краса, цілісність, відсутність роздвоєності, життєвість, унікальність, досконалість, звершення, справедливість, порядок, простота,

**Результати методики «Діагностика самоактуалізації особистості – САМОАО»
(А.В. Лазукіна, в адаптації Н.Ф. Каліні), % n=50**

Шкали	Експериментальна група		
	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
1. Шкала орієнтації у часі	20	52	28
2. Шкала цінностей	0	96	4
3. Шкала погляду на природу людини	36	64	0
4. Шкала потреби в пізнанні	16	72	12
5. Шкала креативності	20	44	36
6. Шкала автономності	24	64	12
7. Шкала спонтанності	28	64	8
8. Шкала саморозуміння	16	52	32
9. Шкала аутосимпатії	28	56	16
10. Шкала контактності	12	68	20
11. Шкала гнучкості у спілкуванні	8	76	16

легкість без зусилля, самодостатність. Перевага цих цінностей вказує на прагнення до гармонійного буття і здорових відносин з людьми, далеке від бажання маніпулювати ними в своїх інтересах [6].

Шкала «Погляд на природу людини» має більш позитивний прояв (64%), вона описує віру в людей, в могутність людських можливостей. У респондентів стійка підстава для ширих і гармонійних міжособистісних відносин, природна симпатія і довіра до людей, чесність, неупередженість, доброзичливість.

Високий бал за шкалою «Потреба в пізнанні» (84%) свідчить про те, що досліджувані завжди відкриті новим враженням, мають інтерес до об'єктів, не пов'язаний безпосередньо із задоволенням яких-небудь потреб. Таке пізнання точніше і ефективніше, оскільки його процес не спотворюється бажаннями і приладами, досліджувані при цьому не схильні судити, оцінювати і порівнювати.

Показники за шкалою «Творче відношення до життя» у досліджуваних становлять 80%, що свідчить про прагнення до творчості та креативності.

Шкала «Автономність» на рівні 80%, і характеризується головним критерієм психічного здоров'я особистості досліджуваних, її цілісності і повноти.

Шкала «Спонтанність» становить – 72%, що вказує на впевненість респондентів у собі та довіру до навколишнього світу, а також, що самоактуалізація стала способом життя, а не є мрією або прагненням.

Середній бал за шкалою «Саморозуміння» (84%) вказує на те, що досліджувані орієнтуються на думку оточуючих.

Значні показники (72%), за шкалою «Аутосимпатія» демонструють добре усвідомлювану позитивну

Я-концепцію, що служить джерелом стійкої адекватної самооцінки.

Шкала «Контактності» (88%) вказує на товаришність респондентів, їх здібності до встановлення міцних і доброзичливих взаємин з оточуючими.

Шкала «Гнучкості в спілкуванні» має у респондентів високий показник – 92%, що характеризується наявністю соціальних стереотипів, здатністю до адекватного самовираження в спілкуванні.

Таким чином, на основі даних, отриманих в ході дослідження, можна стверджувати, що у більшості досліджуваних самоактуалізація розвинута за такими шкалами як аутосимпатія, контактність та креативність, що свідчить про стійку самооцінку, здібність до встановлення міцних і доброзичливих відносин з оточуючими, прагнення до творчості та бажання бути креативними.

Висновки. Система ціннісних орієнтацій особистості, яка виконує одночасно функції регуляції поведінки і визначення її мети, пов'язує в єдине ціле особистість і соціальне середовище, є багатофункціональним психологічним утворенням. Ціннісні орієнтації, будучи механізмом особистісного зростання і саморозвитку, самі носять розвиваючий характер і являють собою динамічну систему.

На основі даних, отриманих в ході експериментального дослідження, можна стверджувати, що у більшості респондентів самоактуалізація розвинута за такими шкалами як аутосимпатія, контактність та креативність, що свідчить про стійку самооцінку, здатність до встановлення міцних і доброзичливих взаємин з оточуючими, прагнення до творчості та бажання бути креативними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Воропаєва В. Г. Теоретико-методологічні засади розвитку ціннісних орієнтацій сучасної молоді в умовах трансформації сучасного суспільства. В. Г. Воропаєва. Гуманітарний вісник ЗДІА. 2013. № 55. С. 257–267.
2. Глинянюк Н. В. Психолого-педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді. Н.В. Глинянюк. Режим доступу: http://tme.uo.edu.ua/docs/Dod/3_2010/Glinaniuk.pdf
3. Кадикова Т. А. Особливості динаміки ціннісних орієнтацій студентів-психологів: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» Т. А. Кадикова. Одеса, 2002. -17 с.
4. Коберник Л. О. Психологічні особливості ціннісних орієнтацій студентів вищих педагогічних навчальних закладів Л. О. Коберник *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. Серія 12. Психологічні науки : зб. наук. праць. К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. № 23. С. 235–241.

5. Психологу для роботи. Діагностичні методики : збірник. уклад.: М.В. Лемак, В.Ю. Петрище. -Вид. 2-ге, виправл. – Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2012. -616 с : іл.

6. Васютинський В. О. Ціннісно-орієнтаційні площини сучасного українського суспільства. В. О. Васютинський. Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України за ред. С. Д. Максименка. Київ, 2006. Т. 8. Вип. 6. С. 40–45.